

MÚLTIDÉZŐ

X . É V F O L Y A M , 2 0 2 1 . V . S Z Á M

A Múltidéző néhány következő számában egy-egy, a faluhoz köthető műtárgyat járunk körül, mutatunk be részletesen. Ezek a tárgyi emlékek múltunk őrzői, történelmi korok tanúi, lenyomatai. A Múltidéző szerkesztője, korábban, mikor még önkormányzati képviselő volt, többször felvetette egy Helytörténeti Gyűjtemény létrehozásának gondolatát, ahol ezeket a tárgyi emlékeket őrizhetnénk és bemutatathatnánk, de javaslatai e helyszínekre (lipárti molnárszegéd ház, lipárti Szokok ház) megghiúsultak, és azok rendre magántulajdonba kerültek. Varga Dezső polgármestersége idején, az ő javaslata a szécsenyi Festetics sörházra esett, ahol egy ilyen gyűjtemény megvalósítható lett volna, de az is magánkézbe került, miután az akkori testülettől nem kapta meg hozzá a kellő támogatást a terv megvalósításához.

A most bemutatásra kerülő „török füstölő” így került a Savaria Múzeum tulajdonába. A megnevezést azért tettük időzójelbe, mivel habár ezen a néven leltározták, a funkciója lehet, hogy mégis más volt, mert a török füstölők általában a minták közt áttörtek voltak, hogy a tűz levegőt kapjon a belső terükben, illetve hogy a füst ki tudjon szállni onnan. Tehát a rézüst funkciója továbbra is kérdéses, biztos, hogy tárolóedényként használták. Az azt elborító ornamentális díszítés közt, körülhatárolt fekvő ellipszis mezőkben kalligrafikus írásként olvashatók (általában a Koránból vett idézetek), amik megfejtése nélkül nehéz meghatározni valódi funkcióját. Három ilyen szövegdíszes képmező van az edényen, köztük három kör alakú, középpontos szimmetriával megalkotott indafüzéres motívummal.

1-3. kép - A kajdi-lipárti rézfüstölő-rézüst

A rézüsttestből készült edényt egy lemezből kalapálták, nyújtották ki, vékony vonalvívóval „rajzolták” meg az ornamentális (arabeszk - növényi minták szövevényes síkábrázolása) díszítést, a pozitív-negatív formákat pöttyözött poncolással választották el egymástól. A rézüst testén az díszítést öt sávra osztották, az alsó és a felső sáv szinte egymás tükörképei, az alsó rész egy fokkal díszesebb, nagyobbak, bonyolultabbak a motívumok. E két mezőt, alul és fölül is szalagfonatos fríz követi (sarkán álló négyzetek és körök szövevénye), amihez hasonlóval a hazai románkori faragványainkon is találkozhatunk, de a középkor korai századaiban is megvannak a párhuzamai a közel-keleti ötvösművészetben, a török művészet a 13. században alakul ki. A szalagfonatos fríz 3 kiemelt pontján, ahol a kalligrafikus írásművészetnek, 6 szirmú, jobbra forgó rozetták találhatók. (a motívum a 20. képen is megtalálható) A két frízszalag közt helyezkednek el a már említett körös, ellipszises, folytonos szalaggal körülhatárolt feliratos és ornamentális „képmezők”, a köztük lévő íves háromszögletű negatív formák ismét ornamentális díszítéssel kitöltöttek. (Az ürességtől való félelem egyik jellemzője a keleti művészeteknek.) A képmezők kifejezés természetesen csak körülíró kifejezés, a mohamedán vallás képtilalma, az embert és más élőlényeket ábrázoló tilalma miatt. A nemesfém használatát az iszlám rituális okokból eltiltotta, így emelkedett magas fokra a réz- és bronzművesség. A szeldzsuk fémművesek leginkább vörös- és sárgaréz-ből dolgoztak. A rézüstnek vastag, szétterülő, félgömbdíszítésű szájníválása, pereme van, amivel biztosan megfogható volt, a fenekén talprész-forrasztás nyomaival, ami idővel levált róla, így nem tudhatjuk, hogy az milyen volt. Egy 1456 analógia (36. kép) segít elképzelni a rézedény talpkiképzését. A felvonultatott többi képpárhuzam egyrészt az edényformákba, másrészt a díszítések formavilágába enged betekinteni, és szemlélteti azt a jelenséget, hogy mindkettő évszázadokon át tovább élt, így emiatt nehéz meghatározni a rézüst korát.

4-5. kép - A rézüst peremkiképzése; 6. kép - A kör alakú mezőben lévő centrális ornamentika

Vasszécseny a török korban (akkor még Szécseny) jegyzett településnek számított, mivel az Enyingi Török család szécsenyi udvarháza erősített épület volt, Lesváron építettek ki hozzá egy elővárat, ahogy ezt Tóth Ferenc egykori iskolaigazgató kikutatta a helyi szájhagyomány feldolgozásával. Az Ó-Ebergényi kastély felújításakor P. Hajmási Erika, a Savaria Múzeum középkoros régésze kutatóárkokat ásott, ahol az egykori várkastély sarokbástyáinak alapozásai előkerült. A Gyöngyösből táplálkozó vizesárok rendszer vette körül az udvarházat, tehát viszonylag jól védett objektumként tartották számon mindkét részről. 1549 után (Szécseny és Császt a pápai uradalomhoz tartozott ekkor) a szécsenyi udvarház, várkastély egyre biztonságosabb helynek számított az Enyingi Török család számára. (Szécsenyt és Császtot Enyingi Török Bálinttól nagyobbik fia János örökölte, az ő halála után lett Török Ferencé a két falu.)

7. kép - Kalligrafikus írás az ellipszis mezőben; 8. kép - A fenék ornamentális sávja

9. kép - Szalagfonatos fríz; 10. kép - Rozetta a szalagfonatos frízben

1532. augusztus 6-án a Kőszeg fele tartó a török sereg egy része biztosan áthaladt a falun, ekkor még a sárvári vár elővára volt a szécsenyi vízivár, így valószínű nem jelentett komoly tényezőt a török sereg számára. A török sereg vonulási útján minden falut felégetett, tehát valószínű erre a sorsa jutottak az itteni falvak is (Milek, Lipárt, Császt és Szécseny), amik abban az időben zsuppfedeles vályogházakból álltak. 1540-ben Enyingi Török Bálint Szécsenyben 8 feles portát birtokolt. 1549-ben

Szécsenyben 26, Lipárton (Milekkel együtt) 27, Császtón 13 és fél volt az adóegység száma. Szécseny 16, Császt 6 portából állott. Mindkét faluban 7-7 újtelepítésű jobbággal, ami az átvonuló török sereg pusztításaira enged következtetni. Milek és Lipárt együtt 8 portából állt. (Ezekből az adatokból lehet következtetni a falvak akkori, egymáshoz viszonyított nagyságára.)

A török hódoltság alatt a vasvári társaskáptalannak csak 2 faluja maradt meg, Kenéz és Lipárt (Milekkel együtt, amit 1550-ben I. Ferdinánd király adományozott a káptalannak), ezért 1558 után (ekkor költözött át a káptalan Vasvárról Szombathelyre) Lipárton alakított ki uradalmi központot, amihez kegytemplomnak fejlesztett fel a lipárti templomot, 1587-ben a lipárti templomnak már volt oltárigazgatója. Később, a szabadkőműves II. József rendeletileg tiltotta meg a zászlós zarándoklatokat, és lipárti búcsúi zarándoklatok később már nem éltek újjá. Valószínű (erről sajnos nem maradt fenn adat), hogy a vasvári Szűz Mária templomból, vagy a szombathelyi vártemplomból átmenekített Szűz Mária oltár jelenthette a zarándoklatok tárgyát. A káptalan azonban papot nem tudott biztosítani a lipárti plébániára, így a török kor végén az Szécsenybe költözött át.

11-12. kép – A felső sávban futó növényi ornamentika

Visszatérve az itt előkerült rézedényre, Európában a Berlieni Múzeumban őriznek a legtöbb iparművészeti tárgyat a korból, illetve az iszlámhoz köthető kultúrából. Az edényformák és a díszítések évszázadokon át tovább éltek, emiatt csak becslésekbe bocsátkozhatunk a rézedényünk korát illetően. A berlini részben öntött, részben kovácsolt réz- és bronzedényeknek közös sajátossága az öblös forma és a mindenütt tehetős, írástudó tulajdonosra valló kalligrafikus feliratok, valamint a vízszintes sávelosztások.

13. kép – Bronzedény 12. század; 14. kép – Bronzedény 12-13. század; 15. kép – Bronzedény 14. század

A Savaria Múzeumba került rézedényt a Múltidéző szerkesztője találta, majd ajándékozta az intézménynek. A tanai földgödörből került elő, ami azt jelenti, hogy ott nem sok időt töltött, mivel másodlagos helyszínnek tekinthető. Erről a helyről termelték ki a vályogházakhoz a földet, de megtaláláskor már szemételepként használták. Nagy valószínűséggel valamelyik kastély birtokosai őrizték évszázadokig, majd a II. Világháború után, a kollektivizálás időszakában, kikerült a kastélyból, átmenetileg valamelyik háznál valamire használták, majd amikor innen is kikapott a becsülete, a szemétdögörben landolt. (Szájával lefele süllyedt bele az iszapba, a tó kiszáradása után így lehetett észrevenni a fenekének a domborulatát.)

Kivitelezésben egyértelműen nem az a kidolgozottság, amit a 14-15. századi analógiákon látunk, tehát inkább későbbinek tűnik. Vas megyéből mindenesetre nem nagyon ismerünk hozzá hasonlót, habár az egykori kastélyok iparművészeti remekei nagyrészt mára eltűntek a látókörünkől. Egy-egy ilyen tárgy már csak azért is ereklyének számított, mert egy-egy történelmi család máltához köthető történetét „személyesítette” meg. Az új-Ebergényi kastély parkján átvonuló kiszáradt patakmederben (ismét csak másodlagos helyszín) néhány éve egy ebből a korból származó Nyugat-Európai, egykor

valószínűleg ezüstözött rézkehely töredék került elő, talán még a rézüstnél is mivesebb, poncolásos technikával kivitelezve, ami biztos az Ebergényiek féltett műkincse volt egykor.

16. kép - Bronzpohár 12-13. század; 17. kép - Rézedény 14. század

18. kép - Rézötvet-tál 14. század; 19. kép - Bronztál 14. század

20. kép - Réztál 14-15. század; 21. kép - Rézedény 14. század

Nem szabad elfelejteni, hogy az Ebergényi család szécsenyi ága a Batthyány családdal szoros kapcsolatban állt a 18. század végén, aki a török korban egyik meghatározó családja volt Nyugat-Magyarországnak. Tudjuk azt is, hogy az Ebergényi kastélyok őriztek festményt Mária Teréziáról, az Ebergényi családdal rokonságban álló Telekesy István egri püspökről, és a szintén rokon Ebergényi Lászlóról, de az Ebergényiek képgyűjteményére egy későbbi számban visszatérünk.

Azt már a Múltidéző feltárta, hogy a római korban a település milyen jelentős szerepet töltött be, most tehát egy későbbi kor esetén is ugyanezt tettük. Természetesen mindennek csak a jelenre nézve van jelentősége, hogy tudunk-e élni ezzel a múlttal, számon tartjuk-e azt, építünk-e rá?

22. kép - Réztál 14-15. század; 22. kép - Rézedény 15. század

23. kép - Réztál 14-15. század; 24. kép - Réz gyertyatartó 14. század; 25. kép - Réz gyertyatartó 14. század

26. kép - Rézfüstölő 14. század; 27. kép - Rézfüstölő 16. század; 28. kép - Réztál 19. század

29-30. kép - Bronz gyertyatartók 15-16. század; 31. kép - Bronztál 16-17. század

32. kép - Bronztál 1400 körül; 33. kép - Réz füstölő 16. század; 34. kép - Réz írótok 18-19. század

35. kép - Réztálka 1400 körül; 36. kép - Ezüstözött réztövözet-edény 1456; 37. kép - Bronzedény 1500 körül

38. kép - Ezüstözött réztövözet-tál 1500 körül; 39. kép - Rézkancsó 1600 körül; 40. kép - Az új-Ebergényi kastély parkjából előkerült rézkehely-töredék 16-17. század

Ehhez nélkülözhetetlen a bevezetőben említett Helytörténeti Gyűjtemény, ami a település idegenforgalmi vonzerejét is megsokszorozná, hiszen egyedül a kulturális turizmusnak van komoly vonzereje. Az emberek mindenütt a múltra, a közös kulturális gyökerekre kíváncsiak ebben a mai gyökerét vesztett Európában még inkább.

Minden településnek a patináját a múltja adja meg, illetve ami abból múltból a jelenben látható. Ez a patina, ez a látható múlt mágnesként vonzza a jelent, az érdeklődőket, mivel szinte röntgenfelvétélként tárja fel, teszi láthatóvá a múltat. Ahol ez a láthatatlan vonzás, áramlás nem működik, ott nincs perspektívája sem a jelennek, sem a jövőnek. A Múltidéző immár tizedik éve ebben érdekelt, hogy láthatóvá, mindenki számára hozzáférhetővé tegye közvetlen múltunkat. Digitális voltából adódóan azonban ez a láthatóság csak jelképes lehet, virtuális. Ezért lenne fontos a Múltidézőben megjelenített tartalmak valóságos elérhetősége, kézzelfoghatósága. Ehhez persze mindenki számára egyértelművé kellene válnia, hogy egy település nem csupán lakóközösség, hanem szellemi, kulturális entitás is, ami nélkül pillanatok alatt atomjaira képes szétesni, széthullani. A régiek mindezzel tisztában voltak, amikor két dologra, a „templom és az iskola” fenntartására, a hit és a tudás egymást erősítő és kiegészítő szövetségére törekedtek, ezek nélkül ugyanis nem volt, és nem is lesz egyetlen emberi közösség számára sem jövő.